

A NYUGATI POLGÁRSÁG PROBLÉMÁI

— Az angol, francia és német középosztály mai helyzetéről —

A POLGÁR; aki a XIX. században annyit alkotott, aki néhány évtized alatt szebbé és gazdagabbá tette a világot, aki a villántól a vízesésig az egész természetet az ember szövetségesevé tette és aki a krisztusi szolidaritást a fejlődésnek azon az útján» amely azt a családtól az egész emberiségig emeli, az eddig elért legszélesebb társadalmi körre, a nemzeti közösségre terjesztette ki — ez a polgár most a XX. század dereka felé egyszerre megtorpant a fejlődés és gazdagodás diadalútján.

Megriadva látja, hogy a gazdagság, amelynek nagy részét ő teremtette meg, a hatalom, amelyet magához ragadott vagy megszervezett, egy idő óta egyre jobban kisiklik kezéből; kiábrándultan veszi észre, hogy természetes vezéreinek, a kiemelkedett polgároknak agya és keze többé nem a polgárságot szolgálja. Most látja csak, hogy két malomkő közé került. Alulról a proletariátus karéjoz le belőle rétegeket annak a szocializmusnak nevében, mely az ő költőinek jajai és szavai nélkül soha meg sem is születhetett volna. És felülről az a „hochkapitalizmus.“ állja el előle a kilátást, amely nagyrészt az ő találmányaiból és az ő fogyasztásából nőtt nagyra.

E két imperialista áradat között tétovázva áll a XX. század polgára, keresve a továbbvezető utat, amelyért minden felelősség őt terheli, hiszen ő formálta meg saját képére az államok mai szerkezetét; az általa kifejlesztett demokratikus parlamentarizmus politikailag és erkölcsileg is természetesen reá, a legszélesebb szavazórétegre hárítja a felelősséget mindenért, ami a világon történik.

Felelősség hatalom nélkül — ez ma a középosztály tragédiája, amelyből ha kínálkoznék is megoldás: a középosztály szövetkezzék a két nagyhatalom egyikével, vagy a kevés nagyokkal, vagy a számos kicsinyekkel, ez a polgárságra öngyilkosságot jelentene. Ám ha az ember a nyugati polgárság életét figyeli, azt látja, hogy a francia és angol középosztály egyáltalán nem akar felolvadni vagy kettéosztódni a felső és alsó rétegben, hanem továbbra is meg akarja tartani vezető szerepét. E törekvésekről Angliában, Franciaországban és Németországban körülbelül a következő impressziókat lehet szerezni.

Az angol középosztály határozottan látja a vonalat, amely érdekeit elválasztja a nagytőke érdekeitől, kapitalista-ellenes mozgalomnak azonban nyoma sincs az angol polgárságban, mert itt a középosztály nem új gazdasági rendszert keres, hanem csupán egyszerű határegyezményt igyekszik kötni a nagytőkével a mai kapitalista rendszer alapján.

A francia középosztály már nem ilyen egységes. Legalsó rétege (a teljesen vagyontalan kistisztviselők és kis-lateinerek egy része) megtagad minden erkölcsi közösséget a kapitalizmussal, a felsőbb polgári rétegek viszont — az angol polgárság és nagytőke között lévő szolidaritáson messze túlmenően — teljesen azonosítják magukat a nagytőke érdekeivel.

Németországban ezzel szemben az a helyzet, hogy a Reichstag antikapitalista pártjai — különösen a jobboldaliak — éppen a középosztálytól kapták szavazataik nagyrészét.

Az angol és francia polgár tehát a magánkapitalizmus rendszerében keresi problémájának megoldását, a német polgár pedig megzavarodva nézi a jobb- és baloldali antikapitalista áramlatok örvénylését.

HOGY az angol középosztály ennyire párhuzamosnak érzi magát a kapitalizmussal, annak oka elsősorban az, hogy az angol nagytőke nem időleges partnert, hanem állandó szövetségest lát a középosztályban. A társadalmi életben sok angol arisztokrata és plutokrata exkluzívabb, mint akár a leggőgösebb európai főúr, ugyanakkor azonban az üzleti munkatársak megválasztásában sokkal demokratább, mint némely kontinentális ország vezérigazgatói kara. Ilyen körülmények között az angol középosztály tagjai könnyen csinálnak bürokrata karriert a gazdasági életben, ahol elveszítik ugyan függetlenségüket és azt a lehetőséget, hogy komoly vagyont szerezhessenek, ugyanakkor azonban nagy jövedelmet szereznek és így a nagytőke presztízsének és hatalmának nagyrészét ők maguk, a középosztály tagjai élvezik.

Ezt az idillt — amely végeredményben azon alapul, hogy az angol birodalom tulajdonképpen proletáriátusa nem a szigetországban, hanem a gyarmatokon él — nem is fenyegeti semmi veszedelem. (Kontinentális szemmel nézve ugyanis nem tarthatjuk proletárnak azt az angol tisztviselőt vagy munkást, aki az államtól és községtől való munkanélküli segély és különféle jótékonyági egyesületek természetben adott szolgáltatásainak jóvoltából magasabb standardon él, mint a keleteurópai dolgozó munkások túlnyomó része.) Az angol látóhatáron két sötét pont van mindössze, a szocializmus és a gazdasági válság, egyelőre azonban bármennyit beszélnek is azokról, nincs igazi veszedelem, hiszen a munkáspárt őszi konferenciáján maga az elnök állapította meg, hogy sem ő, sem az angol munkáspárt nem ismer olyan eszmét, amelyet a mai gazdasági rendszer helyett alkalmazni lehetne; ami pedig a gazdasági válságot illeti, nincs addig komoly baj Angliában, amíg Indiából zavartalanul futnak be a kamatok. A birodalom részeinek „szecessziós“ és kereskedelmi disputái sem zavarják a londoni légkört, mégpedig azért nem, mert Angliában a birodalom válságát egyáltalán nem tartják akutnak. Az angol embernek, a mostanában oly sokat emlegetett „man in the street“-nek fogalma sincs ugyan arról, hogy a birodalmi kérdéseket hogyan lehet megoldani (a Rothermere-Beaverbrook firmával dolgozó „szabadkereskedelem befelé, vámvédelem kifelé“ jelszó egyelőre még csak egy Regentstreeti irodáig jutott el és még nagyon messze van attól, hogy az angol

közvéleménynek akár egy részét is képviselné), mégis minden angol az anyja kötényében majszolgotó gyerek édes felelőtlenségével mondja:

— Gazdag embernek mindig voltak bajai és mindig lesznek. A mi kormányaink mindig az utolsó pillanatban tapintanak rá a megoldásra.

Ez az inaktivitás egyébként egyik jellemző tulajdonsága a mai angol embernek, elsősorban pedig a középosztálybeli polgárnak. Hollandiában gyakran találkozunk az ember olyan családdal, amelynek egy-egy tagja odaát él Angliában. Ezekben a családokban mondják, hogy a háború után sok fiatal hollandus ment át szerencsét próbálni Angliába s legnagyobb részük meglepően gyorsan érvényesült, a hollandusok magyarázata szerint azért, mert az utóbbi időben az angol középosztályban határozottan csökken a versenyképesség, főleg pedig az iniciatíva. Amikor ezt a hollandi véleményt londoni társaságban szóba hoztam, nemcsak nem tiltakoztak ellene, hanem még hozzá is tették, hogy ez a megfigyelés helyes s ez az oka, hogy az angol polgárság egyre inkább hivatalnok-osztályá, a gazdasági élet bürokráciájává válik. Amely elhivatalnokosodás más konzekvenciákkal is jár: az angol középosztály egy része is belesodródott a részletfizetésbe, vagyis az eladósodásba.¹ Ez pedig már komoly gyöngülése a középosztály kohéziójának, bár nem szabad elfelejteni, hogy az angliai viszonyok egyelőre minden különösebb veszedelem nélkül romolhatnak, hiszen az angol közönség vásárlóereje összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a miénk: nálunk a középosztály tagjainak jövedelme havi 200—800 pengő között, ritkán fölebb, 1500 pengőig mozog, Angliában pedig azokat számítják a középosztályhoz, akiknek havi jövedelme 40—250 font, tehát havi 1100—7000 pengő.

De ha romlanak is a viszonyok, az angol ember önbizalma nem csökken. Ami annál érdekesebb, mert a mai világválság okául az aranykérdés mellett legtöbbit éppen az önbizalmi krízist emlegetik. Nos, Angliában az idegennek az az impressziója, hogy itt ilyesmiről szó sincs. Sem a munkanélküliség állandó terjedése, sem a külkereskedelmi és fizetési mérleg romlása, sem a birodalom részeiből befutó kedvezőtlen hírek, sem a francia aranyszállítások, sem az angol font stabilitásáról szóló külföldi elmélgedések, sem a folytonos bérharcok nem zavarják az angol polgár fölényes nyugalmát, úgy, hogy valóban el lehet mondani: ha a pesszimista Kelet-Európából átjön ide az ember, úgy érzi, mintha mesebeli ideggyógyintézet langyos vizű medencéjében úszkálna, ahol nemcsak ideg-, hanem hangulat- és világnézet-kurában is részestül.

¹ Az angol szövetkezeteknek, amelyek a Webb házaspár megállapítása szerint az angol fogyasztóközönség $\frac{2}{7}$ -ét, tehát a középosztály egyik nagy részét is magukba foglalják, 5,200.000 font követelésük van tagjaikon (az Economist adata), ami egész forgalmuknak körülbelül 5%-át teszi, ha elfogadjuk Hirsch német államtitkár becslését, amely szerint az angol szövetkezetek kiskereskedelmi forgalma évi száz millió font körül mozog. Ez pedig azért tartozik a kedvezőtlen gazdasági tünetek közé, mert Angliában, a szövetkezeti mozgalom hazájában, eddig szigorúan kitarítottak a mellett a szövetkezeti elv mellett, hogy szövetkezetnek nem szabad hitelre árusítania.

Az ÚT innen Párizsba, különösen a politikai néprajz szempontjából érdekes. A londoni kiegyensúlyozott nyugalom után valósággal szemet szúr az az élénkség, amely odaát a francia parton fogadja az embert: gesztikulálás, hangos, szapora beszéd s ha az ember nem tudná, egy órával azután, hogy francia földre tette a lábát, tudomásul kell vennie: a francia embert elsősorban a politika érdekli.

Az első, a legnagyobb, a legakutabb gond még ma is: a német valamiben töri a fejét. *Timeo Germanos, et reparaciones ferentes.* A német — és ezt sok művelt francia komolyan el is hiszi — képes saját magát romlásnak kitenni, akár valamilyen inflációs harakirivel is, csakhogy kibújhassák a jóvátételi terhek alól.

A második legnagyobb gond: a kommunizmus. Ez pedig nem is alaptalan, hiszen Franciaországban a kommunista párt már ott tart, hogy másfél év óta erősen megrostálja a felvételre jelentkezőket. Nem nagy tömegpártot akarnak, hanem keretet, a legelszántabb és legképzettebb kommunistákból álló vezérkart, amely adott pillanatban *coup de force*-szal lepheti meg az országot.

A kommunistáknak e nyugtalanítóan csöndes szervezkedése és a francia szocialista pártnak saját híveit is kiábrándító természetlen belpolitikai programja az oka azután annak, hogy a francia polgárság nagyobb része közeledett a jobboldali világnézethez. Így történhetett, hogy a francia polgár a szélsőbaloldal szerint már-már visszatér a nagy forradalom előtti culotte-hoz s ma legtöbbször ez a jelszava:

— Most a rendszerről van szó, nem a demokráciáról. A demokrácia már megvan, most legyen rend.

És bármennyire is hemzsegnek a francia pártok nevei a baloldali, radikális és szocialista jelzőktől, maguk a pártok egyre inkább jobbfelé tolnak. Világosan látható ez a tendencia a szerzetesrendeknek elsősorban diplomáciai céllal való visszatelepítéséből — amelyet éppen az antiklerikalizmus volt harcosai hajtottak végre — és abból, hogy míg azelőtt francia politikus nem nagyon tüntetett templombajárással, addig ma a miniszterek még a lapokkal is sietnek meghatni, ha szentmisén jelentek meg. A francia középosztálynak ez a jobbraterelődése világosan megmutatkozik a rövid *intermezzo* után ismét uralomra jutott Tardieu-kormányon, amely különböző elnökök neve alatt szerepel, de mindig a Tardieu-csoport irányítja. Tardieu pedig közvetlen utódja Clemenceau-nak és Poincarénak. Clemenceau a háború alatt ezzel a híres mondásával hessegette el kritikussait:

— *Je fais la guerre!*

Poincaré a „*bataille du franc*“-t vívta meg hasonló mottóval. Tardieu-nek pedig ugyanilyen erélyes jelszava volt:

— *Je fais l'ordre!*

És amennyire fedezte a francia közvélemény Clemenceau hadviselését és Poincaré szanáló akcióját, úgy ma a szinte fasizáló Tardieu-ékkel együtt a legtöbb francia polgár kórusban követeli:

— Rendet mindenekelőtt!

Ami más nyelven a jelenlegi társadalmi rétegződésnek ha nem is megmerevítését, de legalább is stabilizálását jelenti. Hogy mennyire ezt jelenti, bizonyítják az „egységes iskola“ körül támadt politikai

konfliktusok. Az egységes iskola ugyanis, ha fokozatos megvalósítása az eredeti elgondolás szerint történik, azt hozná magával, hogy míg eddig a francia orvos-, ügyvéd-, katona-, kereskedő-, iparoscsaládok fiai többnyire megmaradtak a család foglalkozásánál, addig az egységes iskola ingyenes és nem specializált tanítása lehetővé tesz olyan nagyfokú társadalmi kapillaritást, amely által a foglalkozásbeli rétegek interpenetrációja, vagyis a társadalmi osztályok tagjainak állandó cserélődése jön létre.¹

A francia polgárság e jobbfelé való orientálódásának köszönheti újjászületését a royalista párt, amelyet néhány esztendővel ezelőtt még senki sem vett komolyan, de amely ma már ott tart, hogy egy-két év alatt komoly párttá fejlődhetik. Programja teljesen fasiszta hatás alatt áll. Azonban — és erre nyomatékosan kell rámutatni — Franciaországban, talán egyedül Itália mellett, a fasiszta vezéreknél aránylag nagy része ért gazdaságpolitikához.

A politizáló francia fiatalság jelentős része rokonszenvezik velük és ezt a hajlandóságukat az Action Française nagyon ügyesen szervezi meg, úgy, hogy a kommunistákkal szemben Franciaországban ma egyedül a király rikkancsai jelentenek akcióképes szervezetet. Intenzív egyesületi életet élnek, nyilvános felvonulásaikat fegyellemmel, utcai verekedéseiket valóságos stratégiával rendezik meg.

A nagytőkét mindössze két momentum aggasztja a royalistának nevezett fasiszta mozgalomban. Először az, hogy feltűnő türelmetlenséget árul el a Franciaországot ma kormányzó garnitúrával szemben, amely az országban feltalálható legidősebb generációból kerül ki és amely ellentétet szembetűnően illusztrálja a kamara és szenátus viszonya is. A szenátusban csupa olyan politikus ül, aki még ma is a háború előtti politikai gondolatvilágban él, ezért húz balfelé a szenátorok többsége. A kamarába viszont egy fokkal fiatalabb évjárat jutott be, ennek megfelelően inkább jobbra hajlik s ezért kerül folytonosan szembe a szenátussal, különösen kormányválságok alkalmával.

A francia fasisztáknak az új embereket kereső tendenciája mellett azonban az is aggasztja a nagykapitalistákat, hogy a legfiatalabb generációban kétségkívül kezd hajlandóság mutatkozni a keresztényszocializmus iránt. Annál rokonszenvesebb azonban a nagytőke szemében a fiataloknak ez a jelszava:

— Nem XIV. Lajos kell nekünk, hanem III. Napoleon.

Azonban bármennyire is meg legyen az összhang a jobboldali mozgalmaknak és a nagytőkének legközelebbi politikai céljai között, egészen bizonyos, hogy a francia polgár nem haladna együtt ennyire minden fenntartás nélkül a kapitalizmus szekerével, ha nem az volna a véleménye, hogy ő is kizárólag a kapitalizmus rendszerében boldogulhat. Ezt a véleményét pedig a következő megfontolás támogatja:

¹ Vesd össze: Weis Istvánnak „A mai magyar társadalom“ című munkájával, amely szerint a gentry legsajátabb területén: a vármegyei tisztviselői karban és az úgynevezett előkelő minisztériumok fogalmazói karában (szemben a kilencvenes évekkel) a régi nemesi családok teret veszítettek s most inkább az alsóbb kategóriákban: a vármegyei segéd- és kezelőszemélyzetben, útbiztosok körében találkozunk a legjobb történelmi nevek viselőivel — valamint Imre József megállapításával, hogy a háború óta az egyetemi diákság nagyrésze altisztai és hasonló rétegekből kerül ki.

Hogy a kapitalizmus mennyire egymásra utal országokat és osztályokat, abból egyre erősebb leckét kapunk. Az osztályoknak ez az egymásrautaltsága azonban sehol sem olyan nagy, mint éppen Franciaországban, ahol a nagytőke sokkal inkább függ a középosztálytól, mint másutt. Gondoljunk itt arra, hogy az a nyolcvan milliárd dollár, amellyel a szövetségesek tartoztak az Uniónak hadbalépése pillanatában, a Morganék mögött álló bankoknak és trösztöknek saját tőkéjéből került ki, viszont az a húsz milliárd aranyfrank, amellyel Oroszország tartozott Franciaországnak 1914-ben és amelynek következtében Szaszonov kénytelen volt egyik szemét mindig Párizson tartani, ez a Nagy-Magyarország nemzeti vagyonának felét tevő tőke, ha a párizsi bankok kasszájából vándorolt is át Oroszországba — végeredményben nagyrészt a francia polgár megtakarított frankjaiból tevődött össze. Ébből pedig azt látjuk, hogy a francia nagybankok pénzereje, Franciaország tőkeexport-képessége és ezzel együtt a francia külpolitika leg-hatásosabb operációs eszköze a francia kispolgár zsebéből inául ki. S hogy ez mennyire függő helyzetbe hozhatja a bankokráciát a közönséggel szemben, azt megfigyelhettük most Hanau asszony eseténél, akire azért hívták fel az ügyészség figyelmét a bankok, mert veszedelmes konkurrenst láttak benne, aki kibérelte egy csomó lap közgazdasági rovatát, száműzte onnan a bankok befolyását és kizárólag saját vállalatait ajánlotta a közönségnek pénze kamatoztatására.

Ebből azonban nemcsak az a tanulság, hogy a sajtó és egyáltalában a nyomtatott betű mekkora nagyhatalom Franciaországban, hanem főképpen az, hogy itt — sokkal inkább, mint bárhol másutt — a bankok nagyrészt az apró betétekből és apró részvénycsomagokból össze-tevődő tőkeerőt kormányozzák; innen van azután, hogy sehol a világon nincs annyira közös vérkeringése a bankokráciának a polgársággal, mint Franciaországban.

MINDEBBŐL pedig világosan látható, hogy úgy az angoloknál, a liberalizmus hazájában, mint Franciaországban, a szabadság szülőföldjén, valóban stabilis a kapitalizmusnak az a társadalmi és gazdasági rétegződése, amely a XIX. század liberális és szabadságeszméi alatt fejlődött ki,—viszont maguk ezek az eszmék megszűntek tovább erjedni, nyugvóponttra jutottak; az angol és francia társadalom többsége mindenfajta reformot csakis a mai magánkapitalista rendszer alapján tart elképzelhetőnek, úgyhogy tulajdonképpen nem is reformra, hanem csakis a mai viszonyoknak kiegyensúlyozására, megszervezésére gondol; a nyugati polgárság szemében a feladat nem eszmei, hanem csakis szervezési probléma. Hogy azután ez az állapot a társadalmi erőknek elernyedését jelenti-e, vagy pedig termékeny lehiggadását, ez a kérdés kívül esik e cikk határain, annyi azonban bizonyos, hogy a helyzetet valóban ez jellemzi a Rajnától nyugatra.

Ettől keletre már egészen más világ van. Másik Európa, ahol a kiegyensúlyozódást kereső társadalmi erők még sokkal rugalmasabbak, a politikai eszmék még kamaszkorukat élik s ez az oka, hogy itt olyan általános a politikai fogalomzavar. Két francia vagy két angol vitakozhatik egymással a demokráciáról, de a fogalom alatt ugyanazt értik,

két német, két olasz vagy két magyar azonban mindjárt a fogalmi vitán különbözik össze.

Ilyenkor látjuk az irodalomnak történelemformáló hatását: ha összehasonlítjuk Nyugat-Európának komplikáltabb, de mindenesetre tisztább problémáit Közép- és Kelet-Európa kuszátságával.

A SOKRÉTŰSÉG különösen feltűnő a németek politikai világában: sehol a világon nem találni olyan egyoldalú reakciókat, olyan vad szabadgondolkodókat, olyan szubtilis politikai kékharisnyákat és olyan tiszta tudományossággal és humanizmussal áthatott politikai idealistákat, e mellett pedig olyan biztos érzékű gyakorlati politikusokat, mint éppen a németek között. Itt föl is merül a kérdés, hogy mi az oka annak a demarkációs vonalnak, amely az angol és francia politikai gondolatvilágtól a németet elválasztja?

Az első ok kétségtől az, hogy Angliában és Franciaországban megvan a politikai pártok folytonossága, ma is még a régi, háború előtti kártyákkal játszanak, viszont Németországban mindent előiről kellett kezdeni, először 1871-ben, azután 1919-ben. A második ok a gazdasági válság, amely súlyosan érinti ugyan Angliát, de még mindig nagyon messze van attól, hogy a világbirodalom gazdagságának tartalékerőit fenyegetse; Franciaországban pedig, ahol a kapitalizmus kialakítása a legjobban sikerült, a válság még nem is érte el a fogyasztót. A francia őstermelők, iparosok és kereskedők egymást el tudják tartani, termelésüknek csupán 20%-a szorul kivitelre, Franciaország tehát a termelésének csupán 8%-át exportáló Unió után a legalkalmasabb gazdasági egység az autarkia megvalósítására. Termelési ágainak belső aránya azonban az amerikaiénál annyival kiegyensúlyozottabb és gyarmatai annyira kihasználatlanok, hogy a francia közgazdaságnak van a legnagyobb ellentállóképessége a világválság hullámaival szemben. Ezzel szemben a német közgazdaság volt az, amely elsőnek érezte meg a világválság rázkódtatását, amit természetesnek is kell találnunk, ha Németországnak exportra való ráutaltságára gondolunk, amit még jobban fokoznak a jövételi kötelezettségek. E mellett azonban a németeknek nemcsak közgazdasága épült a franciánál és angolnál lazább talajon, hanem maga a német polgárság is sokkal védtelenebb a gazdasági válságokkal szemben, mint a francia vagy az angol középosztály: az angol polgárságban nagyon általánosak az öt-tízezer fontos örökségek és majdnem minden francia polgár után marad családi ház és néhány köteg értékpapír, amit a német középosztályról nem lehet elmondani. De ha Németországban ennyivel súlyosabbak is a gazdasági viszonyok, mégis meggyőződésünk, hogy a német tömegek szociális tétovaságának elsősorban nem háborús és nem materialista oka van, hanem egyszerűen az, hogy a német nép politikailag még kevésbé iskolázott, mint a francia vagy az angol. Csakis így következhetett el az az állapot, hogy míg Németország volt az első, ahol (a nyolcvanas években) megjelent az első tudatos középosztálymozgalom,— a kézműiparosságból indult ki „a nagytőke és a munkásság elhatalmasodása ellen“ s később csatlakoztak hozzá kereskedők, majd szellemi szabadfoglalkozásúak egyesületei — addig most éppen a

német középosztály az, amely először bomlik fel egészen ellentétes csoportokra.

Németországban ugyanis az a helyzet, — erre először az angol lapok hívták fel a figyelmet — hogy a Reichstagban az őszi választásokon abszolút többségre jutottak azok a jobb- és baloldali pártok, amelyek nyíltan a magánkapitalizmus mai rendszere ellen küzdenek. Hogy pedig ez a német nép többségétől valószínűleg távol álló fordulat egyáltalában bekövetkezhetett, annak kizárólag a politikai közműveltség bajai lehetnek az okai. Világosan mutatja ezt Hitler nagy választási sikere, amelyet elsősorban a köztisztviselőknek köszönhet, akiket a Brüning-kormány az az elhatározása terelt át Hitler szavazóinak táborába, hogy a kormány a köztisztviselői jövedelmeket csökkenteni fogja.

A fogalomzavar mellett azonban természetesen az is elősegítette az antikapitalista propagandának hatását, hogy a német középosztály összehasonlíthatatlanul alacsonyabb standardén él, mint a francia vagy az angol polgár. Valamint az is, hogy az egész német parlamenti élet annyira koalícióra van utalva, hogy az egyszerű vokstulajdonos fejében még inkább összekuszálódhatik a sok mindenféle párt — közös kormányprogramja. Franciaországban is hasonló a helyzet, ott azonban a képviselő személyesen érintkezik külön kerületével és így a francia választópolgár előtt a képviselő személye vizuálisan jelent programot, viszont Németországban a listaszavazás miatt a szavazó egy óriási, személytelen pártorganizmussal áll szemközt.

MINDEBBEN pedig nem az az aggodalmat keltő, hogy a francia és angol polgárság talán túlságosan védett páholyban érzi magát; nem is az, hogy a német középosztály milyen politikai kapkodást művel és hogy így a polgárság kezéből az egész világon fokról-fokra kicsúszik a politikai és gazdasági hatalom, nem, mert hiszen még a polgár is remélheti, hogy a mainál jobb rendszert fognak találni a „politicané”-k és a gazdasági vezérek, akik eddig ugyan csupán kompromittálták a gazdasági liberalizmust és a politikai demokráciát, de akik a jövőben talán tudnak is adni valamit helyette.

Ha azonban nem a politikát és a közgazdaságot nézzük, hanem az emberiség szellemi életét és benne minden politikai és gazdasági gondolatnak anyját, nevelőjét és gyilkosát: az irodalmat, akkor megdöbbenve kell megállapítanunk, hogy a pártpolitikusok, tröszt- és kartel-vezérek politikai és gazdasági terrorja korántsem fenyegeti a népeket akkora veszedelemmel, mint a kispolgár elsekélyesítő diktatúrája az irodalomban. A gazdasági diktátor rombolhat, ölhet, elnyomhat, pazarolhat, ugyanakkor azonban épít is, ha mást nem, piramist, kőből, gépből vagy találmányokból, valami mindenesetre marad utána. Azon a földi törvényen, hogy anyag nem vész el, már ütött rést Arrhenius sugámyomási elmélete, de hogy a vagyon nem vész el, az sokkal bizonyosabb, a vagyon is fennmarad valamilyen formában. Hiszen mindettől eltekintve a végén az autógyárosok is valamenynyien rá fognak jönni, hogy abból nem járhatnak autón, ha csak ők maguk járnak autón.

És ha a mai kapitalizmus mai rendszere ígér is még sok válságot, azt is ígéri, hogy előbb-utóbb találunk majd valami megoldást, ami végtére is annál valószínűbb, mert a világot kezdjük egészen berendezni: racionális termelésre, gyors szállításra, emelkedő igényű közönségre, úgyhogy ott tartunk, hogy ma már főként csak szervezési problémáink vannak, megszervezése vagy egy kötött rendszernek (amerre fantáziánélküli antikapitalistáink és nagykapitalistáink egyaránt terelnek bennünket), vagy pedig kialakítása egy kiegyensúlyozott állapotra vagy felsőbbrendű emberre támaszkodó liberalizmusnak.

A politikai és gazdasági kérdésekben tehát remélhetjük, hogy akadnak emberi agyvelők, amelyek megtalálják a kivezető szisztémát. De vajjon mivel vigasztalhatjuk magunkat annak a vandál terrornak láttán, amellyel a kispolgár még a legműveltebb nyugaton is mindent legázol? Az a szöveg legkelendőbb, amely a legízléstelenebb, az a dráma szónokol legtovább a színpadon, amely a legsekélyesebb, ez a helyzet a sajtóban, politikában — mintha egész Európára egy nagy ponyva volna ráterítve.

A polgárság mai szomorú hanyatlását mi sem mutatja inkább, mint hogy a hangok, melyek őt ma képviselik, többnyire a kispolgár kevésbé kiművelt hangjai. Hol van ma az a polgári ideál Európában, melyet nálunk Szalay Lászlóék a múlt század negyvenes éveiben, Gyulai Pálék a kiegyezés után nemcsak követeltek, de saját magas szellemiségű életükben meg is valósítottak?

FREY ANDRÁS